

GRZEGORZ SANECKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Lublin (Polska)

SYTUACJA ZAWODOWA I EDUKACYJNA EMIGRANTÓW POLSKICH

Streszczenie: Opracowanie stanowi próbę zweryfikowania funkcjonujących powszechnie przekonań na temat współczesnej emigracji Polaków. Na podstawie uzyskanych wyników badań autor koncentruje się na określeniu rzeczywistej sytuacji zawodowej i edukacyjnej osób migrujących i konfrontuje je z opiniami na ten temat, które często są lansowane przez media lub inne ośrodki opiniotwórcze. Okazuje się, że obraz polskiej emigracji nie jest jednorodny, a funkcjonowanie naszych rodaków na obczyźnie uwarunkowane jest wieloma czynnikami, występującymi w różnych konfiguracjach.

Słowa kluczowe: emigracja, sytuacja zawodowa, sytuacja edukacyjna, plany emigracyjne, motywy emigracji.

Wprowadzenie

Zagraniczna emigracja Polaków stała się dziś trwałym elementem rzeczywistości społecznej naszego kraju. Atrybut masowości zaczął charakteryzować to zjawisko od chwili rozpoczęcia przemian ustrojowych lat 90. XX wieku, a szczególny jego wzrost dostrzega się od momentu akcesji Polski do Unii Europejskiej i otworzenia się tamtejszych rynków na pracowników z nowoprzyjętych krajów tej wspólnoty. Dodatkowo, jak zauważa Barbara Baraniak, „kryterium ułatwiającym swobodny przepływ pracowników stała się polityka unijna w zakresie

dążenia do tworzenia porównywalności kwalifikacji formalnych oraz uznawania kwalifikacji nieformalnych”¹.

Emigracja Polaków niesie ze sobą określone skutki dla funkcjonowania całego społeczeństwa i gospodarki naszego kraju. W licznych opracowaniach zwraca się uwagę zarówno na pozytywne, jak i negatywne następstwa masowego exodusu naszych rodaków za granicę. Wśród korzyści wymienia się z reguły spadek bezrobocia, napływ zarobionych za granicą pieniędzy do kraju (co pobudza popyt wewnętrzny), rozwój rodzimych zasobów ludzkich, a także inwestowanie zgromadzonego przez powracających z emigracji kapitału w rozwój rodzimej przedsiębiorczości. Do negatywnych konsekwencji zjawiska emigracji zaliczyć zaś można deficyt rąk do pracy w pewnych sektorach krajowej gospodarki, uszczuplenie budżetu o brak wpływów z podatków, które emigrujący płacą za granicą, zagrożenie dla funkcjonowania systemu emerytalnego (wynikające z współwystępowania dwóch procesów – starzenia się społeczeństwa i odpływu za granicę głównie młodych ludzi), utratę potencjału produkcyjnego i twórczego wyjeżdżających, który spożytkują docelowe kraje emigracji oraz marnotrawienie kosztów poniesionych na edukację (polscy pracownicy są chwaleni za wysokie kwalifikacje, które przecież uzyskali w kraju)².

Motywy i implikacje decyzji emigracyjnych

Emigracja rozpatrywana jest nie tylko w kontekście jej ogólnospołecznych i ogólnoekonomicznych aspektów, ale także jako zjawisko wpisujące się w jednostkowe losy ludzkie. W tym ujęciu należy ją ana-

¹ B. Baraniak, *Emigracja Polaków - jej rodowód i współczesny charakter*, [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży. Wyzwania dla edukacji*, red. R. Bera, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 40.

² Zob. G. Sanecki, *Emigracja zarobkowa młodych Polaków – konteksty edukacyjne*, [w:] *Edukacja ustawiczna dorosłych w europejskiej przestrzeni kształcenia z perspektywy polskich doświadczeń*, red. M. Pakuła, A. Dudak, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 225 oraz O. Dębowska, *Migracja-wyniki aktualnych badań i analiz. Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji*, Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, Kraków 2007, s. 16-18.

lizować poprzez pryzmat indywidualnych decyzji dotyczących zmiany sytuacji życiowej emigrantów (tymczasowo lub na stałe) oraz konsekwencji ich realizacji. Pojedyncze decyzje dotyczące podjęcia migracji zagranicznej są zróżnicowane i determinowane indywidualnymi życiowymi priorytetami. „Motywy wyjazdów każdego migranta czy emigranta są różne: rodzinne, zawodowe, zarobkowe, również łączenia lub zakładania rodzin, np. migrantów Polaków z Anglikami. Najważniejszą motywacją wyjazdów Polaków jest zwykle jednak trudna sytuacja materialna i rodzinna osób wyjeżdżających. Zwykle wyjeżdża pierwszy ojciec, potem „sprowadza” żonę, czasami żonę z dzieckiem lub dziećmi. Bywa jednak często, że rodzice wyjeżdżają z Polski i pozostawiają w kraju dzieci pod opieką babci lub dziadka, a nawet starszego niepełnoletniego rodzeństwa. Często zaplanowany krótki wyjazd za granicę przedłuża się”³.

Wyjazd za granicę, nawet ten trwający zaledwie kilka miesięcy, wiąże się z istotnymi zmianami w perspektywach i orientacjach życiowych emigrantów. Trudno się nie zgodzić z tezą, iż „zmiana środowiska społecznego młodzieży emigrującej zarobkowo, różnice kulturowe w miejscu obecnego pobytu, nowe normy prawne i moralne, obyczaje i zwyczaje, nowe kontakty społeczne i zdobywane doświadczenie w istotny sposób mogą modyfikować wartości stanowiące cele i dążenie życiowe emigrantów, kryteria dokonywanych wyborów, cenione aspekty życia, znaczenie wykonywanej pracy oraz zadowolenie z własnych dokonań (zarówno życiowych, jak i zawodowych)”⁴.

W omawianej – podmiotowej – perspektywie emigrowania, istotne zatem wydają się być:

³ S. Kozak, *Patologia euro sieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa 2010, s. 8-9.

⁴ R. Bera, *Aksjologiczny sens pracy a poczucie jakości życia młodych emigrantów polskich*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 33.

- motywy ludzi decydujących się na wyjazd za granicę, będące wypadkową głównie dwóch rodzajów czynników: wypychających (z kraju pochodzenia) i przyciągających (do kraju docelowego)⁵,
- charakter emigracji (np. w wymiarach: indywidualna – rodzinna, wahadłowa – na stałe, jednorazowa – wielokrotna),
- poziom przygotowania do radzenia sobie podczas pobytu za granicą (np. znajomość języka, posiadanie „umówionego” miejsca zatrudnienia i zamieszkania, sieć kontaktów w kraju emigracji),
- wynik konfrontacji oczekiwań z rzeczywistością emigracyjną, w tym stopień zaspokojenia określonych potrzeb (ekonomicznych, edukacyjnych, zawodowych, natury osobistej itd.),
- kumulacja doświadczeń z kolejnych pobytów na emigracji (w przypadku wielokrotnych wyjazdów).

W świadomości społecznej funkcjonuje wiele przekonań na temat współczesnej emigracji Polaków i jej konsekwencji. Opierają się one na różnych źródłach: obiegowych i często stereotypowych opiniach o opłacalności (lub nieopłacalności) wyjazdów zagranicznych, nie zawsze obiektywnych doniesieniach medialnych, czy wreszcie – na publikacjach opartych na badaniach o różnym zasięgu i zakresie przedmiotowym, a zatem uprawniających do mniej albo dalej idących uogólnień. Osobnymi kwestiami są też sprawy ich poprawności metodologicznej czy obiektywizmu interpretacji uzyskanych wyników.

Badania, których wyniki prezentowane są w niniejszym opracowaniu, miały posłużyć weryfikacji poglądów dotyczących kilku wybranych aspektów funkcjonowania dzisiejszych emigrantów polskich, które znajdują swe odzwierciedlenie w upowszechnianych (często oficjalnie) w domenie publicznej przekazach. Skoncentrowano się szczególnie na sytuacji zawodowej i edukacyjnej osób wyjeżdżających za granicę.

⁵ Zob. Z. Kawczyńska-Butrym, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009, s. 50-51; M. Czerny, *Globalizacja a rozwój. Wybrane zagadnienia geografii społeczno-gospodarczej świata*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 126 oraz A. Rajkiewicz, *Polityka społeczna wobec procesów migracyjnych*, [w:] *Polityka społeczna. Podręcznik akademicki*, red. G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 308-309.

Sytuacja zawodowa jest pojęciem złożonym. Odnosi się zarówno do określenia samej profesji, jaką dana osoba wykonuje, jak i do wszystkich aspektów związanych z pracą zawodową jednostki. Zestaw kategorii, które tworzą rozległy zakres semantyczny „sytuacji zawodowej” obejmuje takie kwestie, jak np. zgodność zawodu wyuczonego z wykonywanym, poziom i jakość posiadanych kwalifikacji, tryb i charakter zatrudnienia, przydatność zawodowa i związane z nią wymagania i czynności wykonywane na określonym stanowisku pracy, warunki materialne i społeczne wykonywania pracy zawodowej, wysokość i adekwatność pozyskiwanego wynagrodzenia, satysfakcja płynąca z wypełniania obowiązków zawodowych, poziom adaptacji, identyfikacji czy stabilizacji zawodowej, możliwości rozwoju i awansu zawodowego, potrzeba doskonalenia zawodowego i jej realizacja, stosunki interpersonalne w miejscu pracy i wiele innych.

Sytuacja edukacyjna, podobnie jak sytuacja zawodowa, jest kategorią pojemną. W przedmiotowym aspekcie niniejszego opracowania odnosi się ona do czynników związanych z edukacją podejmowaną przez polskich emigrantów. Obejmuje zatem: próby podejmowania przez nich aktywności kształceniowej, jej charakter oraz powodzenie tych działań.

Tezy poddane weryfikacji w dalszej części opracowania, a związane z funkcjonowaniem zawodowym i edukacyjnym badanych emigrantów, brzmią następująco:

- coraz częściej emigracja przyjmuje charakter stałego osiedlenia za granicą,
- coraz częściej motywy wyjazdów za granicę mają charakter pozaekonomiczny, w tym głównie prozawodowy i proedukacyjny,
- emigranci najczęściej podejmują zatrudnienie w profesjach i na stanowiskach niezgodnych z posiadaniem przygotowaniem zawodowym,
- emigranci w trakcie pobytu za granicą rozwijają się zawodowo poprzez zdobywanie nowych kwalifikacji zawodowych,
- emigranci coraz liczniej podejmują za granicą działania edukacyjne (dotyczące sfery pozazawodowej), kształcąc się na kursach i w szkołach.

Zawodowe i edukacyjne aspekty funkcjonowania badanych emigrantów

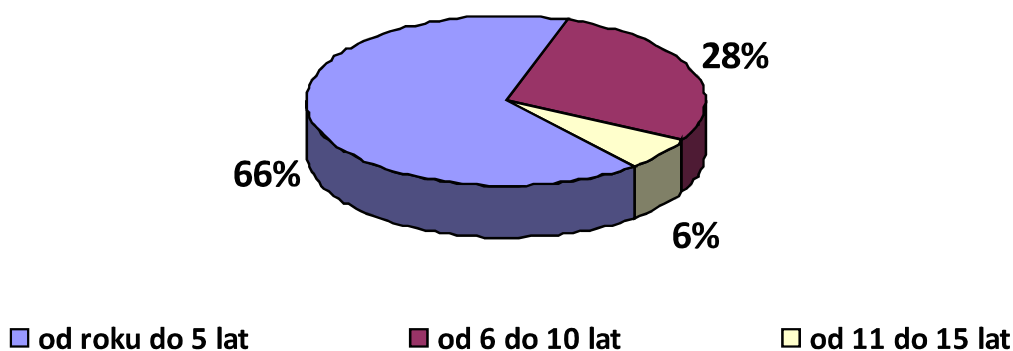
Badania ankietowe przeprowadzono w 2012 roku. Prowadzili je seminarzyści (kierunku praca socjalna w UMCS) w powiatowych urzędach pracy, którzy jednocześnie realizowali tam swoje własne badania. Do zebrania danych posłużył autorski kwestionariusz ankiety, stworzony przez autora niniejszego opracowania. Łączna liczba przebadanych wyniosła 117 osób, jednak 17 kwestionariuszy odrzucono ze względu na liczne braki w odpowiedziach. Ostatecznie do analizy wyników wykorzystano 100 w pełni uzupełnionych ankiet.

Respondentami mogły zostać wyłącznie osoby, które chociaż raz doświadczyły co najmniej miesięcznego (jednorazowo) pobytu na emigracji. Wszyscy uczestnicy badań podejmowali na emigracji pracę zarobkową.

Respondenci badań byli zróżnicowani pod względem wieku, poziomu wykształcenia, miejsca zamieszkania, płci i stanu cywilnego. Krajami emigracji badanych były: Wielka Brytania, Irlandia, Niemcy, Norwegia i Holandia.

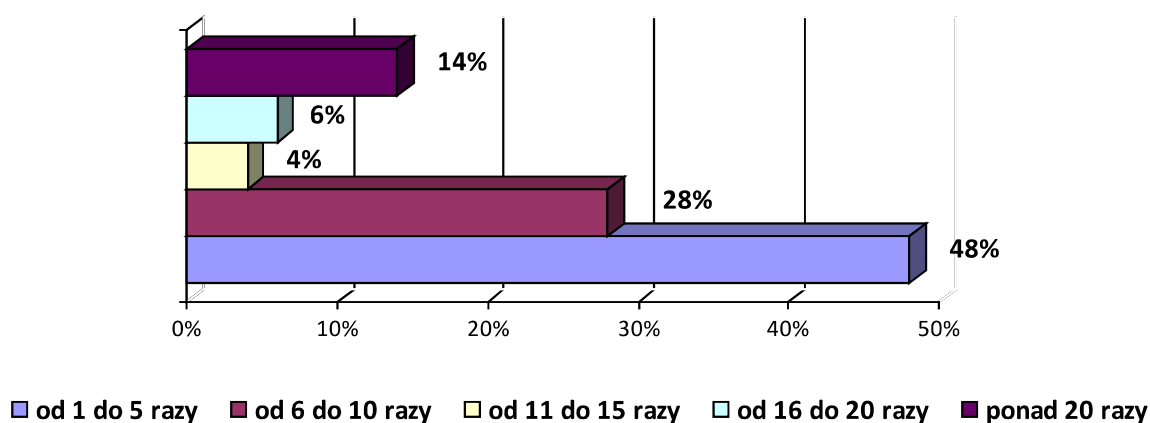
Badani różnili się też „stażem” emigracji zagranicznych. Najczęściej zadeklarowano posiadanie pierwszych doświadczeń z dłuższymi wyjazdami za granicę. inni emigrowali poza granice kraju od kilku, a nawet kilkunastu lat.

Rys. 1. Okres uprawiania przez badanych emigracji zagranicznej

Całościowy okres wyjazdów emigracyjnych poszczególnych badanych w naturalny sposób rzutował na częstość ich występowania. Niemal połowa respondentów przyznała, że na wyjazd za granicę zdecydowała się najwyżej 5 razy, niecałe 30% zbiorowości ankietowanych emigrowało czasowo od 6 do 10 razy. Wśród badanych byli jednak też i tacy, którzy wyjeżdżali za granicę na dłuższe pobyty ponad 20 razy w swym życiu. Szczegółowe zestawienie danych na ten temat prezentuje poniższy wykres.

Rys. 2. Częstość wyjazdów badanych za granicę

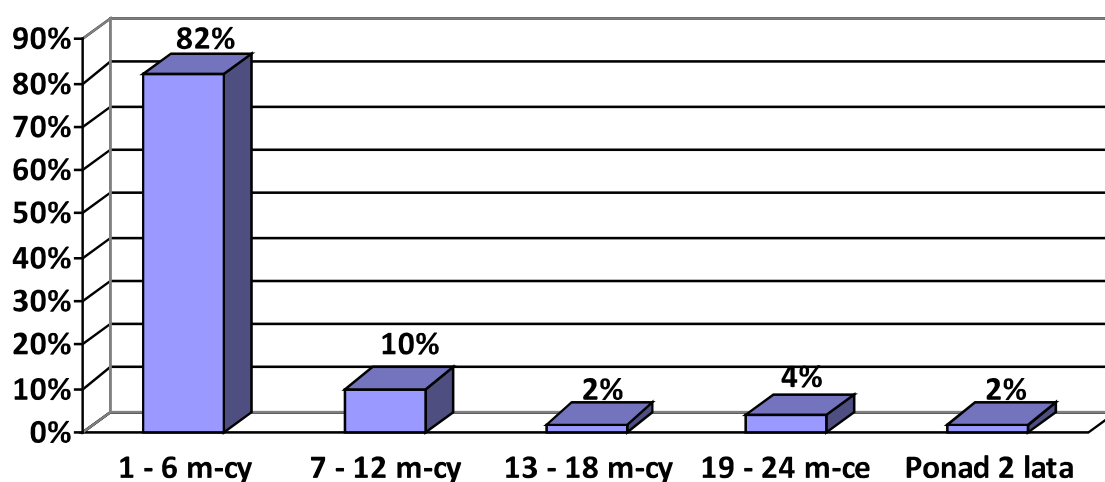
Opracowanie własne

Warto jednak pamiętać, że sama ilość odbytych wyjazdów zagranicznych nie oddaje w pełni stopnia „zaangażowania” emigracyjnego poszczególnych badanych. Należy bowiem wziąć również pod uwagę to, jak długi był przeciętny jednorazowy czas pobytu na emigracji. Decydować o tym mogą m.in. szanse na zdobycie zatrudnienia, charakter podejmowanej pracy, ocena pracodawcy dotychczasowego przebiegu zatrudnienia, jak i inne czynniki określające możliwości dłuższego pobytu za granicą (np. względy rodzinne, zdrowotne, powrót na studia itp.).

Jak pokazały wyniki badań, zdecydowana większość respondentów migrowała przeciętnie na okres od miesiąca do pół roku (82% ogółu badanych). Co dziesiąty ankietowany przebywał za granicą średnio od pół roku do roku. Niezwykle rzadko badani deklarowali, iż ich jednorazowy

przeciętny pobyt za granicą trwał 13-18 miesięcy (2%), 19-24 miesiące (4%) i ponad 2 lata (2%). Można zatem skonstatować, iż respondenci nie ukierunkowywali się na emigrację o charakterze osiedleńczym (na stałe), a raczej bliższa im była emigracja czasowa (sezonowa lub okresowa).

Rys. 3. Przeciętny czas jednorazowego pobytu na emigracji wśród respondentów

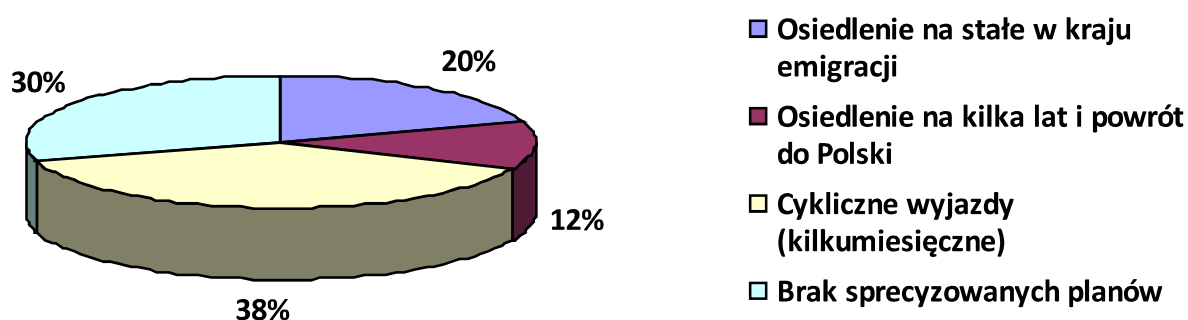

Opracowanie własne

Wśród badanych przeważali ludzie młodzi (do 25 r.ż. – 40%, od 26 do 35 r.ż. – 32%), czyli potencjalnie najbardziej predestynowani do podejmowania odważnych decyzji o osiedleniu się na stałe za granicą. Wyniki badań wskazują, iż istniały jednak pewne powody, wykluczające ich stałą emigrację. Można przypuszczać, że czynnikami uniemożliwiającymi trwałe osiedlanie się poza Polską mogły być różne względy rodzinne, niedokończone sprawy lub zobowiązania podjęte w kraju, a dotyczące spraw zawodowych lub edukacyjnych, niekorzystna sytuacja gospodarcza i niesprzyjające warunki na rynku pracy w kraju docelowym emigracji.

Nie oznacza to jednak jeszcze, że respondenci (choćby w części) nie chcieli lub nie planowali w przyszłości osiąść na stałe poza granicami kraju. Mówią o tym ich odpowiedzi na temat dalszych planów emigracyjnych (w perspektywie kolejnych lat).

Rys. 4. Perspektywiczne plany emigracyjne badanych

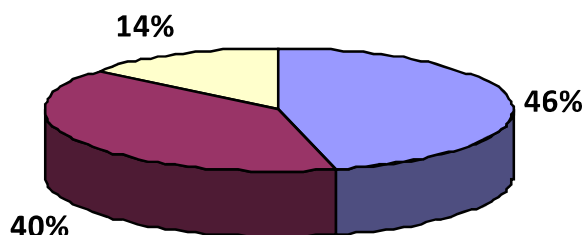

Opracowanie własne

Najliczniejsza zbiorowość badanych (38%) zamierzała w przyszłości kontynuować dominujący wśród nich dotychczasowy model emigracji, czyli cykliczne wyjazdy zagraniczne na okres kilku miesięcy. Co 10 badany zakładał, że osiedli się za granicą na kilka lat, po czym powróci do kraju z zarobionym tam majątkiem. Emigrację osiedleńczą w pełnym tego słowa znaczeniu (na stałe) preferowało aż 20% respondentów. Może to rzeczywiście stanowić zwiastun pewnej – coraz silniej zaznaczającej się wśród emigrujących współcześnie Polaków – alarmującej tendencji do opuszczania kraju rodzinnego na stałe, w poszukiwaniu lepszych warunków życia i pracy dla siebie i swej rodziny. Znaczący odsetek ankietowanych osób nie potrafił w momencie przeprowadzania badań sprecyzować czy i w jakiej ewentualnie formie będzie kontynuował aktywność emigracyjną.

Jak pokazują dotychczasowe doświadczenia, część emigrujących – szczególnie ludzie młodzi, którzy rozpatrują możliwość pozostania za granicą na dłuższy okres, w tym na stałe – podejmuje decyzje o wyjeździe razem ze swoimi współmałżonkami lub partnerami. W badanej zbiorowości przypadki takie były stosunkowo rzadkie (14% ankietowanych). Respondenci najczęściej emigrowali w towarzystwie znajomych (46%) oraz samotnie (40%). Można jednak podejrzewać, że w przypadku zaistnienia bardziej sprzyjających trwałej emigracji okoliczności, preferencje w tej kwestii także mogą ulec zmianie.

Rys. 5. Charakter wyjazdów badanych ze względu na osoby im towarzyszące

■ Ze znajomymi

■ Samotnie

■ Ze współmałżonkiem/partnerem

Opracowanie własne

Badani zostali również poproszeni o wskazanie dominujących motywów ich wyjazdów zagranicznych. Wypowiedzi na ten temat mogą stanowić weryfikację tezy o coraz częściej występującej pozaekonomicznej motywacji emigracji zagranicznej naszych rodaków.

Tab. 1. Powody zagranicznej emigracji badanych (dane w %)

Lp.	Powody emigracji zagranicznej badanych	Znaczenie powodu			
		Zupełnie nieistotny	Mało ważny	Ważny	Najważniejszy
1	Bezrobocie w kraju / brak pracy	36	2	4	58
2	Chęć zarobienia na konkretny cel/zakup	56	2	0	42
3	Ciekawość świata	62	0	0	38
4	Trudna sytuacja finansowa rodziny	56	4	4	36
5	Chęć zarobienia na dalszą edukację	74	0	0	26
6	Chęć usamodzielnienia się	68	4	4	24
7	Chęć poznania nowych ludzi	84	0	2	14
8	Chęć doskonalenia zawodowego/nauki zawodu	90	0	0	10
9	Chęć zdobycia lub podniesienia poziomu wykształcenia	98	0	0	2
10	Chęć nauki bądź doskonalenia języka obcego	88	0	12	0

Opracowanie własne

Jak pokazują dane, decyzje respondentów o wyjeździe za granicę zdominowane były motywami ekonomicznymi. Dla niemal 60% spośród nich, wyjazd stanowił głównie szansę na znalezienie zatrudnienia, którego nie mogli pozyskać w kraju. Ponad 40% respondentów emigrowało z zamiarem zarobienia na konkretny cel (np. zakup samochodu, sprzętu komputerowego, RTV i AGD itp.). Stosunkowo często (36%), najważniejszym powodem wyjazdu za granicę była chęć wsparcia finansowego własnej rodziny. Rzadziej, choć wciąż relatywnie często, pobyt za granicą miał być dla ankietowanych okazją do zarobienia pieniędzy potrzebnych na start w samodzielne życie (24%).

Poza tymi typowo ekonomicznymi motywami wyjazdów za granicę, badani deklarowali, że kierowała nimi przede wszystkim ciekawość świata, poznania kultury innych społeczeństw (38%) oraz nawiązania nowych znajomości (14%). Pewna część badanych stwierdziła, że pobyty na emigracji miały służyć realizacji celów – najogólniej mówiąc – proedukacyjnych, choć różnie rozumianych. Nieco ponad 1/4 respondentów wyjeżdżała za granicę, aby zarobić na dalszą edukację w Polsce. Nieliczni spośród badanych wiązali swe pobyty za granicą z rozwojem zawodowym (10%), zdobyciem lub podwyższeniem poziomu wykształcenia (2%) albo z nauką czy doskonaleniem znajomości języka obcego (12% uznało ten powód jako względnie ważny dla decyzji o wyjeździe).

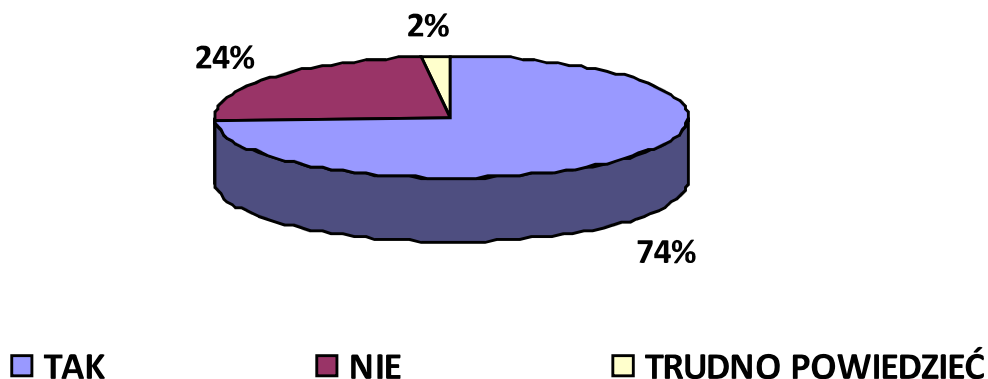
Powyższe spostrzeżenia sugerują, iż badani emigranci decydując się na wyjazd nie zawsze kierowali się wyłącznie względami materialnymi. Co więcej, dla części z nich, motywy finansowe były zupełnie nieistotne przy decyzjach emigracyjnych. W pewnym sensie potwierdzają to doniesienia medialne o postępującej zmianie motywacji towarzyszącej ostatniej fali emigracji Polaków – z ekonomicznej na pozaekonomiczną. Jednakże w badaniach nie znalazła potwierdzenia teza, że emigranci „niezarobkowi” wyjeżdżają głównie z myślą o podnoszeniu za granicą swych kwalifikacji zawodowych, poziomu wykształcenia czy znajomości języków obcych. Działania tego rodzaju mogą stanowić co najwyżej nieplanowane efekty dodatkowe emigracji, o charakterze wtórnym w stosunku do pierwotnych motywów wyjazdów.

Zgodnie z tytułem niniejszego opracowania, główny nurt prezentowanych tu rozważań dotyczyć będzie sytuacji zawodowej i edukacyjnej Polaków podczas ich pobytów za granicą.

Uczestnicy badań legitymowali się różnymi poziomami wykształcenia oraz posiadali różne rodzaje przygotowania zawodowego. Osoby z wykształceniem zasadniczym oraz średnim zawodowym, stanowiący łącznie niemal połowę badanych (48%), reprezentowali wiele różnych profesji (mechanik, rolnik, krawcowa, budowlaniec, kucharz, sprzedawca, stolarz, elektryk, cukiernik, fryzjer). Podobnie, zróżnicowani pod względem kwalifikacji byli badani z wykształceniem wyższym (34%). Ukończyli oni takie kierunki studiów, jak: pielęgniarstwo, pedagogika, pedagogika specjalna, zarządzanie i marketing, filologia polska, turystyka i rekreacja, historia, informatyka, politologia, stosunki międzynarodowe, kosmetologia. W próbie badawczej znaleźli się także emigranci nie posiadający żadnych formalnych kwalifikacji zawodowych (18%) – absolwenci liceów ogólnokształcących.

Jak pokazały wyniki badań, zdecydowana większość respondentów podejmowała na emigracji zatrudnienie w zawodach i na stanowiskach niezgodnych z wyuczonym zawodem (aż 74% spośród posiadających formalne kwalifikacje zawodowe). Taką sytuację zawodową emigrantów polskich potwierdza wiele innych analiz badawczych prowadzonych w tym środowisku. Wykonywanie pracy niezgodnej z posiadanymi kwalifikacjami może skutkować różnymi niekorzystnymi zarówno dla pracodawcy, ale przede wszystkim dla samego pracownika konsekwencjami. Zaliczyć do nich można choćby obniżone poczucie satysfakcji z wykonywanych obowiązków, niższe zarobki, brak premiowania pracy, niezadowolające stosunki interpersonalne w miejscu zatrudnienia, brak możliwości awansowania czy ograniczone możliwości rozwoju zawodowego. Powyżej wspomniane kwestie uczyniono także przedmiotem omawianych w tym miejscu badań.

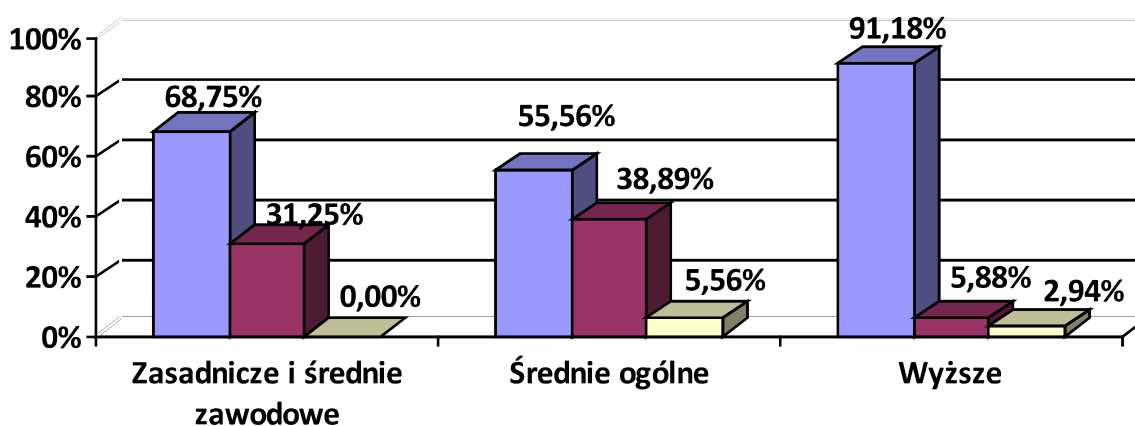
Rys. 6. Odczuwanie przez respondentów satysfakcji ze swej sytuacji zawodowej na emigracji

Opracowanie własne

Mimo że ankietowani wykonywali w większości prace niezgodne z posiadaniem przez nich przygotowaniem zawodowym, to w niemal $\frac{3}{4}$ przypadków deklarowali odczuwanie ogólnie pojętej satysfakcji ze swej sytuacji zawodowej na emigracji. Prawie co piąty z nich nie odczuwał zadowolenia z funkcjonowania zawodowego podczas pobytu za granicą, zaś 2% badanych nie potrafiło jednoznacznie określić się w tej kwestii.

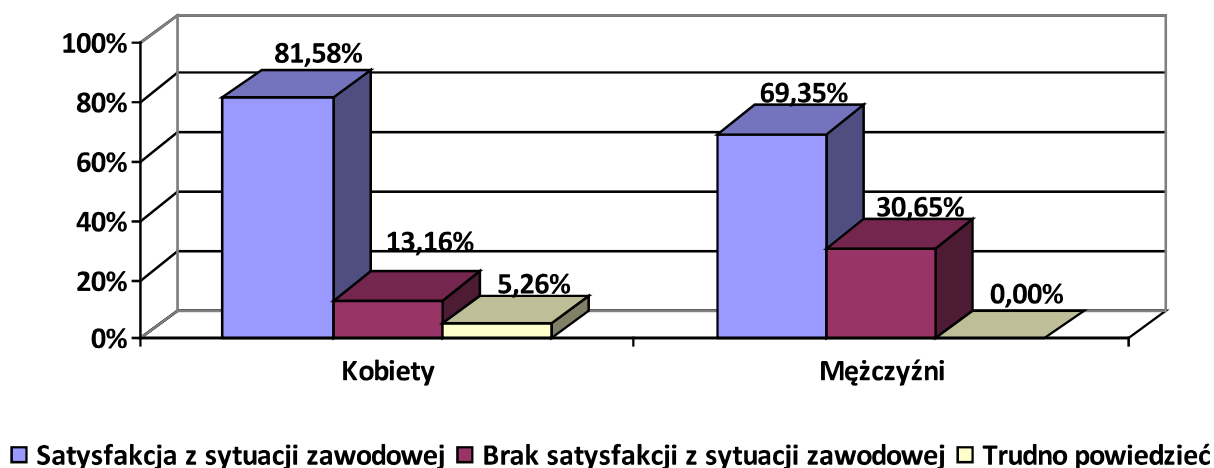
Rys. 7. Odczuwanie przez respondentów satysfakcji ze swej sytuacji zawodowej na emigracji a ich wykształcenie

Opracowanie własne

Zdecydowanie najbardziej zadowoleni z pracy na obczyźnie okazali się być respondenci z wykształceniem wyższym (aż 91,18% spośród nich), podczas gdy wśród ankietowanych z ukończoną jedynie szkołą średnią ogólnokształcącą satysfakcję z sytuacji zawodowej podczas emigracji wyraziło 55,56%, a jej brak 38,89% tej kategorii badanych. Dodać należy, że stosunkowo wielu respondentów o wykształceniu zasadniczym i średnim zawodowym również nie odczuwało satysfakcji ze swego funkcjonowania zawodowego podczas pobytów za granicą (31,25%).

Rys. 8. Odczuwanie przez respondentów satysfakcji ze swej sytuacji zawodowej na emigracji a ich płeć

Opracowanie własne

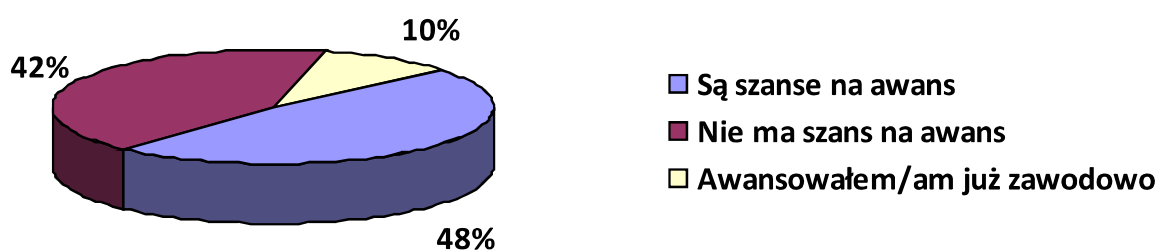
W badanej próbie, to kobiety okazały się bardziej zadowolone z funkcjonowania zawodowego podczas wyjazdów emigracyjnych niż mężczyźni (odpowiednio: 81,58% i 69,35%). Rzadziej wyrażały także brak satysfakcji zawodowej, ale też tylko wśród nich odnotowano pojedyncze przypadki braku wyraźnego zdania w omawianej kwestii.

Badania umożliwiły też ukazanie ocen, jakie respondenci przypisywali poszczególnym elementom swego funkcjonowania w pracy zawodowej podczas pobytów za granicą. Oceny te można traktować jako czynniki, których wypadkową było odczuwanie lub brak odczuwania

ogólnej satysfakcji z sytuacji zawodowej w jakiej znaleźli się respondenci podczas emigracji.

Za jeden z takich czynników uznano ocenę możliwości awansu zawodowego w pracy podejmowanej za granicą. Okazało się, że niemal połowa ankietowanych (48%) dostrzegała realne na to szanse, a co dziesiąty z nich zdążył podczas dotychczasowych wyjazdów emigracyjnych takiego awansu doświadczyć. Wydaje się zatem, że dla większości odczuwających ogólną satysfakcję zawodową w pracy za granicą czynnik ten mógł być dość istotnym jej wyznacznikiem.

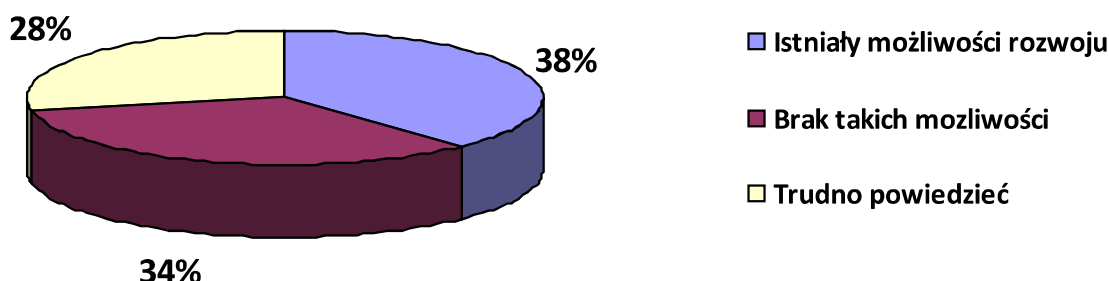
Rys. 9. Postrzeganie przez badanych szans na awans zawodowy w pracy na emigracji

Opracowanie własne

Z punktu widzenia założeń prezentowanego opracowania, bardzo ważną kwestią jest postrzeganie przez badanych możliwości rozwoju zawodowego w trakcie trwania zatrudnienia za granicą. Zgodnie z ich deklaracjami na ten temat, pracodawcy stwarzali takie możliwości jedynie dla 38% ankietowanych. Niemal tyle samo osób (34%) stwierdziło, że w miejscu pracy nie mieli szans na podnoszenie swych kwalifikacji i zdobywanie nowych umiejętności zawodowych. Znaczący odsetek badanych (28%) nie potrafił stwierdzić, czy takowe możliwości podczas zatrudnienia za granicą posiadali, czy też nie. Świadczyć to może najpewniej o tym, że sami respondenci nie byli swym rozwojem zawodowym zbyt zainteresowani, a w związku z tym nie próbowali rozpoznać szans stwarzanych im przez pracodawców w tej kwestii.

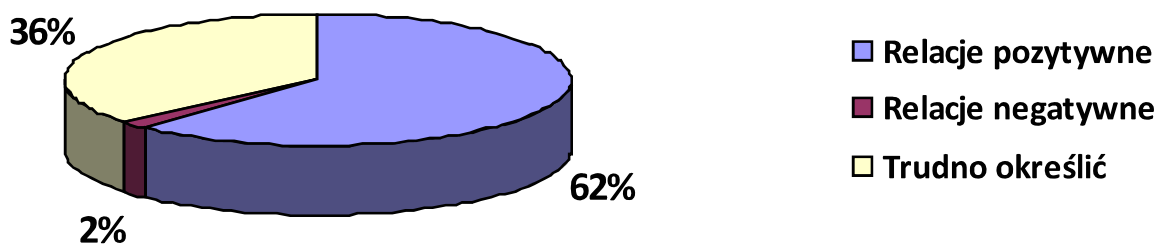
Rys. 10. Postrzeganie przez badanych szans na rozwój zawodowy podczas pracy za granicą

Opracowanie własne

Tym, co mogło skłaniać większość badanych do pozytywnego wartościowania swego funkcjonowania zawodowego na emigracji, była z pewnością ocena, jaką wystawiali własnym relacjom interpersonalnym ze współpracownikami w miejscu zatrudnienia. Jak się okazało, 62% postrzegało te relacje jako pozytywne, a zaledwie 2% – jako negatywne. Zastanawia jednak stosunkowo duży udział badanych osób, które nie były w stanie jednoznacznie ocenić jakości stosunków, jakie łączyły ich z kolegami w pracy za granicą (36%). Być może dla części z nich, trudności w tej ocenie wynikały z ograniczeń komunikacyjnych (językowych), które uniemożliwiały wiarygodne odczytanie stosunku, jaki żywili wobec nich współpracownicy.

Rys. 11. Relacje interpersonalne ze współpracownikami w miejscu zatrudnienia za granicą w opiniach badanych

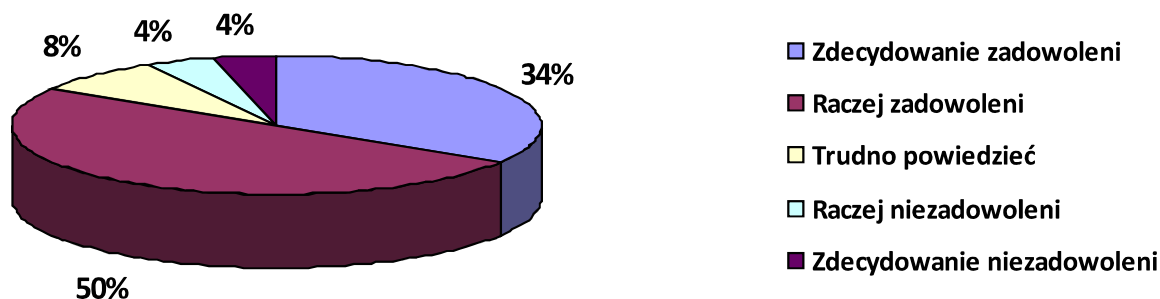

Opracowanie własne

Niemal identycznie badani ocenili swe relacje z pracodawcami za granicą. W tym przypadku żaden z respondentów nie postrzegał ich w negatywnym świetle, zaś nieznacznie wzrósł odsetek osób, które miały kłopot z jednoznacznym uznaniem owych relacji za pozytywne bądź negatywne (38%).

Bardzo istotnym, o ile nie najistotniejszym, elementem sytuacji zawodowej pracownika, który również wydatnie wpływa na poczucie satysfakcji z pracy, jest z pewnością wysokość uzyskiwanych zarobków. W przypadku badanych emigrantów poziom zadowolenia z płacy za pracę za granicą był w zdecydowanej większości wysoki i bardzo wysoki (50% i 34%). Zaledwie 8% ankietowanych odczuwało małe i bardzo małe zadowolenie z wysokości dochodów z pracy na emigracji. Taki sam odsetek badanych nie mógł zdecydować się na jednoznaczną ocenę wynagrodzenia, jakie wypłacali im zagraniczni pracodawcy.

Rys. 12. Zadowolenie badanych z wysokości wynagrodzeń pozyskiwanych z pracy za granicą

Opracowanie własne

Uzupełnieniem powyższych informacji są podawane przez niezadowolonych z zarobków badanych powody ich nieusatisfakcjonowania w tej kwestii. Respondenci mogli wymienić więcej niż jeden powód, stąd ilość uzyskanych odpowiedzi przewyższa liczbę niezadowolonych z płac emigrantów.

Badani najczęściej narzekali na fakt, iż pracodawcy nie uzależniali zarobków od rzeczywistego nakładu pracy poszczególnych pracowników. Można zatem stwierdzić, że powodem ich niezadowolenia nie

była wyłącznie sama niska płaca, co bardziej niesprawiedliwość systemu płac w miejscu zatrudnienia. Niewiele mniej respondentów wśród tych odczuwających brak satysfakcji z płac stwierdziło, że jako obco-krajowcy byli gorzej wynagradzani za taką samą pracę niż pracownicy rodzimi. Jeśli ich obserwacje były w tym względzie obiektywne, to można założyć, że padli ofiarą praktyk dyskryminacyjnych. Poza tym, badani stwierdzali, że trafiali do pracy w zakładach, gdzie ogólny (bądź na ich stanowisku) wskaźnik poziomu płac był niższy niż w innych firmach o takim samym, bądź podobnym profilu produkcji lub usług.

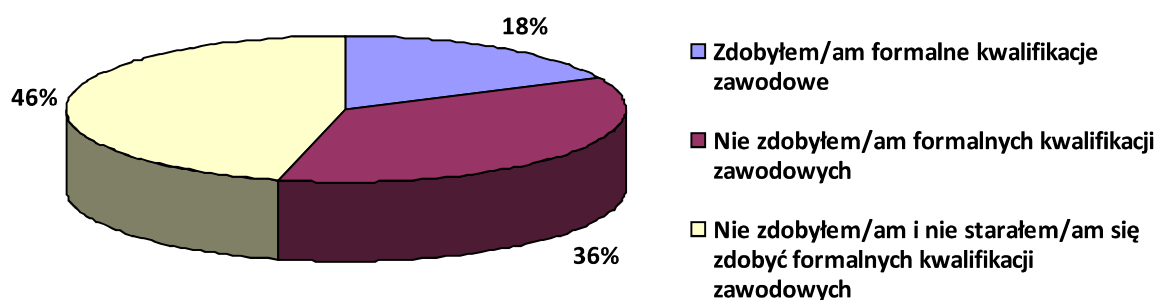
Podsumowując dotychczasowe rozważania, odnoszące się do sytuacji zawodowej badanych emigrantów, należy stwierdzić, że dominujące wśród nich poczucie ogólnego zadowolenia z funkcjonowania w tym obszarze na emigracji znalazło swe uzasadnienie w większościowo pozytywnych opiniach na temat poszczególnych jego aspektów. Pozytywnego wartościowania sytuacji zawodowej ankietowanych nie zaburzył nawet fakt podejmowania przez nich pracy w zawodach niezgodnych z posiadanymi kwalifikacjami zawodowymi. Wydaje się, że tym, co wzmacniało ogólną satysfakcję zawodową, były wysokie zarobki i dobre relacje interpersonalne w pracy, zaś do czynników umniejszających zadowolenie z funkcjonowania zawodowego zaliczyć trzeba brak możliwości awansu i rozwoju zawodowego.

Sytuacja zawodowa jednostki zawsze ściśle łączy się z sytuacją edukacyjną. Szczególny punkt, a raczej obszar styczny tych dwu dziedzin stanowi działalność edukacyjna ukierunkowana na kształcenie, dokształcanie i doskonalenie zawodowe. Elementy sytuacji edukacyjnej emigrantów stanowiły istotny obszar omawianych tu badań.

Fakt zatrudniania się badanych na stanowiskach nie związanych ze zdobytym przez nich w Polsce przygotowaniem zawodowym powinien skłaniać większość respondentów do zdobywania nowych, bądź modyfikacji posiadanych kwalifikacji. Wyniki badań sugerują jednak, że ta logicznie nasuwająca się prawidłowość nie znalazła w pełni potwierdzenia w ich aktywności edukacyjnej w obszarze zawodowym. Świadczy o tym to, że tylko 40% uczestników badań zadeklarowało fakt podniesienia bądź zmiany w jakiegokolwiek formie kwalifikacji zawodowych

podczas pobytów za granicą. Jeszcze bardziej pesymistyczne dane dotyczą kwestii zdobywania przez badanych emigrantów formalnych kwalifikacji zawodowych, tj. potwierdzonych odpowiednimi dokumentami (dyplomami, świadectwami czy certyfikatami). Do zdobycia formalnych kwalifikacji zawodowych przyznało się zaledwie 18% ankietowanych. Pozostali respondenci stwierdzili, że nie uzyskali w sposób formalny żadnych kwalifikacji zawodowych, choć nie wykluczali zainteresowania taką aktywnością edukacyjną (36%), bądź przyznali, iż nie byli w ogóle zainteresowani bogaceniem lub modernizacją swego zawodowego przygotowania (46%).

Rys. 13. Deklaracje badanych dotyczące zdobywania przez nich na emigracji formalnych kwalifikacji zawodowych

Opracowanie własne

Warto w tym miejscu nadmienić, że również 18% respondentów zadeklarowało zdobywanie lub modernizację swych kwalifikacji zawodowych na kursach lub szkoleniach w miejscu pracy. Do tego typu aktywności edukacyjnej poza firmami zatrudniającymi badanych emigrantów przyznało się 12% uczestników badań.

Na podstawie przytoczonych informacji, można stwierdzić, że w zbiorowości badanych emigrantów zjawisko rozwijania się zawodowego poprzez zdobywanie kwalifikacji zawodowych dotyczyło niewielu osób. Tym samym, sformułowana na wstępie teza o coraz powszechniejszym kształceniu, doksztalcaniu czy doskonaleniu zawodowym naszych rodaków podczas emigracji nie znalazła w pełni potwierdzenia.

Co więcej, niemal połowa z badanych nie tylko nie podejmowała takiej aktywności, ale nawet nie wykazywała zainteresowania tym obszarem edukacji.

Pojmowanie sytuacji edukacyjnej w przytaczanych badaniach wykraczało poza aktywność kształceniową emigrantów ukierunkowaną na ich rozwój zawodowy. Uwzględniono w nich także wszelką inną działalność o tym charakterze, w tym również podejmowanie nauki w szkołach i uczelniach zagranicznych.

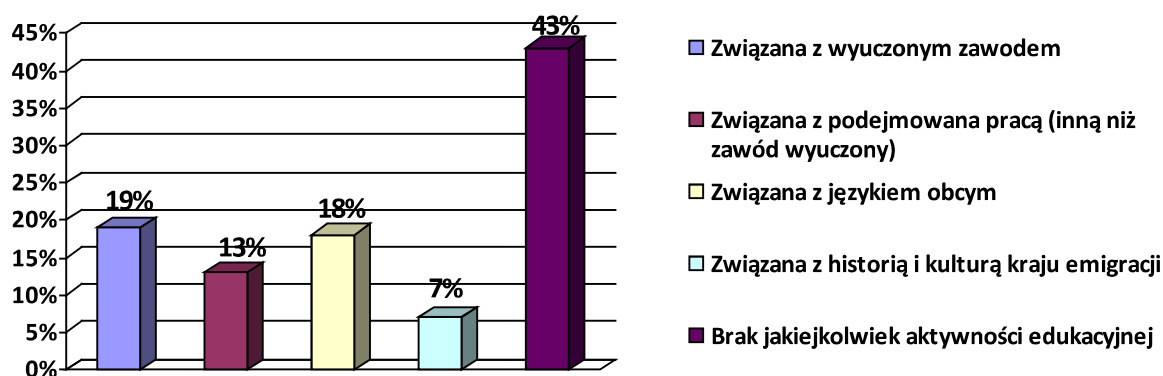
Okazało się, że mimo iż jedynie 2% spośród badanych za powód swej emigracji uznało chęć podnoszenia swego poziomu wykształcenia, to co 10 z nich zadeklarował ukończenie za granicą jakiejś szkoły bądź studiów. Można przypuszczać, że decyzja o podjęciu nauki szkolnej przez większość tych osób zapadła w sposób spontaniczny i była efektem splotu wielu czynników sytuacyjnych. Warto dodać, że respondenci ci ukończyli za granicą studia na poziomie licencjackim (6%) oraz szkoły będące odpowiednikami krajowych szkół policealnych (4%).

Pobyt za granicą oraz podejmowanie tam pracy zawodowej wymaga od emigrantów znajomości języka kraju docelowego wyjazdu lub przynajmniej jakiegoś języka międzynarodowego. Jedną z form dokształcania się badanych emigrantów w tym zakresie był kurs językowy. Według deklaracji respondentów, tę formę edukacji ukończyło podczas emigracji 18% spośród nich. Z tej formy nie skorzystało aż 82% ogółu ankietowanych. Taki wynik może świadczyć o tym, że emigranci posiadali już wcześniej znajomość języka obcego na wystarczającym poziomie bądź uczyli się go w sposób nieformalny, np. poprzez spontaniczne rozmowy z rodowitymi mieszkańcami kraju migracji lub w ramach samokształcenia. Można też domniemywać, że w pewnym zakresie respondenci radzili sobie bez znajomości języka kraju emigracji, ale z pewnością taka sytuacja nie ułatwiała im funkcjonowania za granicą ani w sferze zawodowej, ani w codziennych czynnościach wymagających kontaktów z rodzimą ludnością.

Ostatnie zestawienie wyników badań ukazuje obszary, w których badani emigranci podczas pobytów za granicą podejmowali jakiegokolwiek działania edukacyjne – zarówno te formalne, jak i nieformalne.

Najliczniejszą zbiorowość respondentów podejmowały różną aktywność kształceniową w dziedzinie związanej z posiadanym wyuczonym zawodem oraz związanej z językiem obcym (19% i 18%). Nieco mniej licznie badani dokończali się z zakresu podejmowanej za granicą pracy zawodowej, wymagającej innego niż posiadane przez nich przygotowanie zawodowe (13%). Najrzadziej deklarowano działania zmierzające do poznawania historii i kultury kraju emigracji (7%). Niestety, aż 43% uczestniczących w badaniach emigrantów stwierdziło, że w ogóle nie podejmowało żadnej formy aktywności edukacyjnej podczas wyjazdów emigracyjnych.

Rys. 14. Obszary podejmowania jakiejkolwiek aktywności edukacyjnej przez badanych podczas emigracji zagranicznej

Opracowanie własne

Interesujących informacji dostarcza analiza obszarów (rodzajów) aktywności edukacyjnej badanych podczas pobytów na emigracji w powiązaniu z ich poziomem wykształcenia. Jak się okazało, $\frac{3}{4}$ ankietowanych legitymujących się wykształceniem wyższym, nie podejmowało żadnej aktywności edukacyjnej w trakcie swych wyjazdów emigracyjnych. Stosunkowo najczęściej edukowali się w obszarze związanym z zawodem wyuczonym (11,76%). Brak zainteresowania jakąkolwiek edukacją wykazało też ponad 37% respondentów z wykształceniem zasadniczym i średnim zawodowym. Należy jednak podkreślić, że w niemal tym samym stopniu uaktywniali się w zakresie nauki związanej

z zawodem wyuczonym (31,25%), a co piąty ankietowany z tej kategorii kształcił się w zakresie umiejętności językowych. Na tle tych badanych, względnie najlepiej prezentowali się emigranci, którzy edukację formalną zakończyli na liceum ogólnokształcącym. Najliczniej podejmowali kształcenie językowe oraz związane z kulturą i historią kraju emigracji (38,89% i 22,22%). Niestety, również wśród nich, częściej niż co piąty badany nie podejmował żadnych procesów edukacyjnych w trakcie emigracji zagranicznej.

Tab. 2. Obszary podejmowania jakiejkolwiek aktywności edukacyjnej przez badanych podczas emigracji zagranicznej a ich wykształcenie

Lp.	Rodzaj aktywności edukacyjnej	Wykształcenie					
		Zasadnicze i średnie zawodowe		Średnie ogólne		Wyższe	
		N=48	%	N=18	%	N=34	%
1	Związana z wyuczonym zawodem	15	31,25	0	0	4	11,76
2	Związana z podejmowaną pracą	9	18,75	3	16,67	1	2,94
3	Związana z językiem obcym	10	20,83	7	38,89	1	2,94
4	Związana z historią i kulturą kraju emigracji	1	2,08	4	22,22	2	5,88
5	Brak jakiejkolwiek aktywności edukacyjnej	18	37,5	4	22,22	26	76,47

Opracowanie własne

Podsumowanie

Podsumowując przytoczone wyniki badań w kontekście doniesień opisujących zmiany współczesnej polskiej emigracji, należy stwierdzić, że badani emigranci nie dostrzegali w momencie badań możliwości (bądź potrzeby) osiedlenia się za granicą na stałe. Jednakże w swych planach emigracyjnych na najbliższe lata, znaczna ich część wyrażała wolę wyjazdu i trwałego osiedlenia się poza granicami kraju.

Biorąc pod uwagę deklaracje badanych, motywy ich wyjazdów emigracyjnych mają wciąż przede wszystkim charakter ekonomiczny. Decydując się na wyjazd, bardzo rzadko powołują się na potrzeby rozwoju zawodowego czy chęć podjęcia aktywności edukacyjnej za granicą. Wydaje się zatem, że teza o jakościowej zmianie charakteru motywacji wyjazdów emigracyjnych Polaków z ekonomicznej na prozawodową czy proedukacyjną, nie znalazła potwierdzenia w opisywanych badaniach.

Badania potwierdziły niestety tezę o podejmowaniu przez naszych rodaków na emigracji zatrudnienia w zawodach i na stanowiskach niezgodnych z posiadanym przygotowaniem zawodowym. Tendencja ta utrzymuje się już od dłuższego czasu, a na pracę zgodną z zawodem wyuczonym mogą liczyć najczęściej osoby legitymujące się wysokimi kwalifikacjami, popartymi solidnym doświadczeniem zawodowym oraz posługujące się swobodnie językiem kraju emigracji – również w zakresie specjalistycznego słownictwa. Jednocześnie osoby takie mają największe szanse na awans i rozwój kariery zawodowej.

Badani emigranci nie wykazali się też szczególnym ukierunkowaniem na bogacenie i modernizację swych kwalifikacji zawodowych. Postawy prorozwojowe w tym aspekcie wykazało jedynie kilkanaście procent respondentów. Co więcej, pewna część badanych stwierdziła, że nie brała w ogóle pod uwagę jakichkolwiek działań w tym kierunku ani w trakcie podejmowania decyzji o wyjeździe za granicę, ani w trakcie pobytu na emigracji.

Jeśli chodzi o sferę edukacji pozazawodowej, to poziom aktywności uczestników badań w tym zakresie był również bardzo niski. Rzadkie próby podjęcia nauki w szkołach i uczelniach zagranicznych tłumaczy poniekąd dominujący charakter wyjazdów emigracyjnych badanych. Należy przypomnieć, że zdecydowana większość z nich emigrowała czasowo na krótkie okresy, głównie z myślą o szybkim pozyskaniu środków finansowych na bieżące potrzeby życiowe. Taki rodzaj nastawienia z pewnością nie sprzyjał podejmowaniu aktywności edukacyjnej, która wymaga poświęcenia większej ilości czasu oraz poniesienia często znacznych kosztów materialnych.

Warunkiem powodzenia wyjazdów emigracyjnych – również w aspekcie zarobkowania – jest znajomość języka kraju emigracji lub języka o charakterze międzynarodowym. Jak pokazały badania, respondenci rzadko uczyli się lub doskonalili język obcy w trakcie ich pobytów za granicą. Możliwe jednak, że nie jest to wyrazem ich braku motywacji do działalności kształceniowej w tym obszarze, a raczej świadczy o względnie dobrym przygotowaniu językowym zdobytym w kraju.

Wyniki przeprowadzonych badań zdają się sugerować, że dotychczasowy dominujący typ współczesnej emigracji Polaków będzie się w najbliższych latach utrzymywał. Nasi rodacy będą wyjeżdżać za granicę głównie w celach zarobkowych, w większości nie planując osiedlenia się na obczyźnie na stałe, choć wielu z nich – przy zaistnieniu bardziej sprzyjających okoliczności – chętnie osiedliliby się w kraju gwarantującym lepsze i bardziej stabilne warunki codziennego życia i pracy. Brak tendencji do zasadniczych zmian w charakterze polskiej emigracji w najbliższej perspektywie czasowej potwierdza wysoki poziom zadowolenia emigrantów z ich sytuacji zawodowo-edukacyjnej w krajach emigracji. Nie oznacza to wszakże, że w miarę postępu w rozwoju cywilizacyjnym naszego kraju, wzrostu realnych dochodów i zamożności społeczeństwa oraz przełamywaniu pewnych utrwalonych w mentalności Polaków barier rozwojowych, nasza emigracja nie straci dzisiejszego doraźnego i „ratunkowego” charakteru, a stanie się wynikiem ambitnych, poważnych, niewymuszonych, prorozwojowych i perspektywicznych planów życiowych jednostek.

PROFESSIONAL AND EDUCATIONAL SITUATION OF POLISH EMIGRANTS

Abstract: The presented study is an attempt to verify commonly functioning beliefs about the contemporary emigration of Poles. On the basis of his own research findings, the author concentrates on describing the real professional and educational situation of migrating people and compares it with opinions on this subject which are often endorsed by the media or other opinion-forming centres. It turns out that the image

of Polish emigration is not homogeneous, and life of our countrymen in foreign countries is conditioned by many factors occurring in various configurations.

Keywords: emigration, professional situation, educational situation, emigration plans, motives for the emigration.

Grzegorz Sanecki – doktor, adiunkt w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Adres do korespondencji: Instytut Pedagogiki UMCS, ul. G. Narutowicza 12, 20-004 Lublin. E-mail: grzegorz.sanecki@gmail.com